„A fost demarat un joc de anvergură... ”: un interviu inedit, din anul 1991, cu profesorul Henri H. Stahl

Zoltán Rostás & Henri H. Stahl
University of Bucharest
Corresponding author email: zoltan.z.rostas@gmail.com

“A Far-Reaching Game Has Been Started...”:
An Unpublished Interview from 1991 with Professor Henri H. Stahl

Abstract: The unpublished interview with Professor Henri H. Stahl (1901-1991), brilliant representative of Romanian sociology from the last century, was conducted in the year of his death. Evaluating the political situation one year and three months after the December 1989 events, the professor estimated that after 40 years of the communist regime, the new authorities were not prepared for an effective transition to a market economy. In order to correctly see the transition tasks, the sociologist believed that in order to solve local Romanian problems, global developments must be taken into account. Therefore, sociological research must also aim at this correlation. From the pertinent and original analysis of the situation in the spring of 1991, many predictions have been confirmed by time, including the reasons for the tense developments in Eastern Europe.

Key words: Henri H. Stahl, market economy, transition, applied sociology, Dimitrie Gusti, global economy.

Citation suggestion: Rostás, Zoltán, and Henri H. Stahl. “A fost demarat un joc de anvergură...: un interviu inedit, din anul 1991, cu profesorul Henri H. Stahl.” *Transilvania*, no. 1-2 (2025): 122-129. https://doi.org/10.51391/trva.2025.1-2.15.

Despre profesorul Henri H. Stahl (1901-1991) se cunoaște îndeobște că a fost sociolog, discipol și colaboratorul cel mai important al lui Dimitrie Gusti, atât în cercetarea monografică, cât și în inițierea și conducerea programelor de intervenție socială ale Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, din anii treizeci ai secolului trecut. Se știe, de asemenea că, după două decenii și jumătate de eliminare stalinistă a sociologiei, domnia sa a participat, în anii șaizeci, la reabilitarea ei și la demararea învățământului universitar al acestei științe sociale.

Mai puțină lume știe că Stahl a fost și un istoric atipic, prin faptul că, în cadrul cercetărilor monografice gustiene ale satului interbelic, el a adâncit investigația în decenii și secole din trecut, formulând originala teorie a satului devălmaș. Prin aceasta a oferit o interpretare diferită asupra originii satelor românești, dar și o altă perspectivă asupra periodizării istoriei României. Activitatea sa sociologică a condus la încetățenirea istoriei sociale în cadrul științelor sociale românești.

Încă și mai puțină lume cunoaște interesul său timpuriu, dar pur contemplativ, pentru viața politică a țării. Atașat ideilor social-democrației clasice, Henri H. Stahl a urmărit și a analizat cu acuitate curente și evenimente politice, chiar dacă a scris mai puțin pe acest subiect, în raport cu cele sociologice și istorice. Explicația acestui fapt constă în interesul lui pentru căutarea resorturilor ascunse ale politicului, care pot fi istorice, economice, sociale, de psihologie socială, și nu evenimențiale.

Interviul de față a fost realizat în martie 1991. Nu a fost primul interviu cu Henri H. Stahl, pentru că, în anii optzeci ai secolului trecut, am făcut un întreg program de istorie orală despre Școala sociologică din care făcea parte. De fapt, apariția volumului său *Amintiri și gânduri despre vechea școală a monografiilor sociologice*[1], în 1981, mi-a trezit interesul pentru o istorie alternativă a Școlii gustiene, pentru că nu rezultatele publicate ale profesorului și ale celorlalți monografiști mi-au suscitat interesul, ci viața cercetătorilor, care a condus la acele rezultate. M-a stimulat, în această întreprindere solitară, și faptul că istoria acestei Școli de sociologie a intrat, treptat, într-un con de umbră, datorită expansiunii curentului protocronist. În cadrul acestor investigații de istorie socială a Școlii

1. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”* (București: Editura Minerva, 1981).

gustiene, mi-am dat seama și de interesul profesorului pentru viața politică din perioada interbelică, dar nu numai, un interes care întotdeauna a fost acela al unui savant, și nu al unui actor politic angajat. Fiindcă analiza lui nu putea să fie decât critică, am convenit, de la bun început, ca șirul de interviuri să fie publicat într-un volum, când vor fi întrunite condițiile unei apariții necenzurate.

După schimbarea de regim din decembrie 1989, în forfota noii libertăți, am continuat să îl frecventez, dar comentam nu atât istoria sociologiei, cât evoluția tranziției în care a intrat țara. Ne-am întâlnit, apoi, și la festivitățile prilejuite de aniversarea fondării Muzeului Satului de către Dimitrie Gusti în 1936, și la prima conferință liberă a sociologilor din România, ținută în Aula Universității din București.

Ultimul meu interviu cu profesorul Henri H. Stahl s-a desfășurat în martie 1991, în condițiile unei agitații politice contradictorii, în care s-au amestecat revendicări sociale cu protuberanțe naționaliste, încercări timide de introducere a economiei de piață și pași firavi de apropiere de structurile politice europene. Interviul reflectă temele momentului, dar, cu toate acestea, consider că majoritatea comentariilor profesorului sunt valabile și astăzi. Dialogul transcris mai jos nu a fost inclus în volumul de convorbiri intitulat *Monografia ca utopie* și publicat în anul 2000[2], întrucât acesta viza în mod prioritar activitatea profesorului în cadrul Școlii gustiene.

Zoltán Rostás: *Cum explicați virulența naționalismelor din actuala perioadă de tranziție?*

Henri H. Stahl: Cauzele nu sunt cele la care s-ar gândi omul obișnuit. Sunt cu totul altele. Omul obișnuit vede revărsarea, izbucnirea virulentă a fenomenului și crede că este o problemă esențială. Păi, cu tot respectul, nu este fenomenul cel mai relevant. Esența evenimentelor trebuie căutată altundeva. Știm că, în secolul trecut, Occidentul și-a construit un imperiu colonial. În același timp, și Rusia și-a creat propriul imperiu, pe care comuniștii l-au preluat de la țar, dar asta nu i-a schimbat caracterul. Știm și că imperiile s-au dezintegrat. De ce? Rudolf Hilferding, Rosa Luxemburg au explicat deja, la începutul secolului, de ce dezintegrarea apare ca deznodământ inevitabil. Explicația psihologică-naționalistă, dată de societățile locale, foste colonii ieșite de sub imperiu, este o cu totul altă problemă. S-a întâmplat deja în cazul coloniilor britanice, franceze, spaniole etc. și este în plină desfășurare azi, în cazul Imperiului sovietic. Statul georgian a fost creat și administrat de menșevici, în timpul revoluției. Bolșevicii au distrus acest stat și l-au integrat în Imperiul sovietic. În Ucraina, revoluția a fost inițiată tot de menșevici. Și ei au avut soarta gruzinilor. Toate națiunile din Imperiu au trecut, pe rând, prin același proces. Însă, când sistemul începe să se clatine, oamenii au încep să se vadă, să se definească altfel. Eu sunt georgian, nu rus; sunt ucrainian, nu rus, și așa mai departe. Apare comportamentul naționalist. Așadar, Imperiul colonial bolșevic nu se dezmembrează din pricina naționalismelor, ci naționalismele apar ca urmare a dezintegrării incipiente.

Z.R.: *Iar dezintegrarea e consecința unei strategii economice falimentare.*

H.H.S.: Uniunea Sovietică a căzut în capcana propriului mecanism economic, pentru că oamenii nu se lăsau convinși că au ajuns în pragul foametei din cauza presiunii economice externe. Hilferding a fost primul care a afirmat, la începutul secolului, că economia mondială ce se prefigura nu ține cont de granițele statelor sau imperiilor. Tot el a expus ideea conform căreia capitalismul modern se bazează pe capital financiar. Iar capitalul financiar este internațional. Teoria lui Lenin despre imperialism nu este decât o caricatură a teoriei lui Hilferding, iar Rosa Luxemburg arătase deja că sistemul capitalist va muta toate domeniile industriale cu mulți angajați în zonele nedezvoltate ale globului.

Z.R.: *Toate acestea au fost confirmate de reacția Occidentului la primul șoc cauzat de criza petrolului. A desființat domeniile industriale energofage și le-a „predat" țărilor în curs de dezvoltare.*

H.H.S.: Bineînțeles. Cel ce se angajează să susțină o politică de producție de fier, gândește în stilul politicii din Lumea a Treia. Da, Rosa Luxemburg mai scrisese că, de îndată ce vor avea industrie grea, țările Lumii a treia vor dori să iasă de sub dominația Imperiului, nu vor continua să tolereze puterea colonială. Este un fenomen general și este extrem de interesant cât de puțini îl observă la noi. Se pare că nu citesc nici măcar ziarele care ajung aici. Ei nu văd că nu mai există capitalism american, japonez, german sau francez, ci capitalism internațional. Pe vremuri, lumea lupta pentru interzicerea trusturilor, azi *holding*-urile internaționale sunt o prezență universală. Am citit, recent, o analiză despre Toyota, fabrica de mașini japoneză. Trustul este multinațional, și în sensul că motorul se fabrică într-o țară, sistemul electric în alta, iar caroseria, de asemenea, în alta. Lista pieselor arată că Toyota este un produs global, doar numele e japonez. În situația dată, cel care produce singur un produs oarecum mai complex este pur și simplu catalogat drept stat din Lumea a Treia. Și Uniunea Sovietică e în aceeași categorie în acest sens și, de aceea, este falimentară. Nu poate ține pasul cu ritmul impus și trebuie să negocieze cu Statele Unite, Japonia, Europa de Vest, dacă nu dorește să moară de foame în izolare. Imperiul este fascinant nu datorită producției industriale, ci pur și simplu din pricina dimensiunii populației și bogăției de materii prime. Dar, ca factor economic, este pur și simplu inexistent pe piața globală. Iar dacă, din punct de vedere economic, suntem în Lumea a Treia, atunci naționalismele

2. Zoltán Rostás, *Monografia ca utopie. Convorbiri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* (București: Editura Paideia, 2000).

apărute în siajul crizei sunt tot de Lumea a Treia, pentru că fenomenul nu mai este caracteristic lumii moderne de azi. Este un fenomen periferic. Europa de Est și de Sud-Est este o asemenea periferie.

Z.R.: *Cu toate acestea, unii compară conflictele de aici cu cel dintre valoni și flamanzi.*

H.H.S.: Nu se pot compara, pentru că aici avem de-a face cu un epifenomen al dezmembrării unor imperii. Evident, la noi domină mentalitățile retrograde. Inepție mai mare ca sloganul „Nu ne vindem țara!", cu greu găsim altundeva. Ce înseamnă? Se știe că mare parte din imperiul Rockefeller a fost cumpărată de japonezi. Oare asta înseamnă că americanii „nu sunt patrioți" pentru că au vândut țara japonezilor? Un alt exemplu: lanțul de magazine Harold a fost cumpărat de arabi. A fost vândută Anglia? Acest „Nu ne vindem țara!" trebuie văzut ca parte a mentalității balcanice retrograde.

Z.R.: *În convorbirea noastră de anul trecut, am vorbit și despre modul în care nomenclatura caută să se păstreze, să supraviețuiască prin difuzarea de petarde de genul mesajelor populist-naționaliste.*

H.H.S.: Ceea ce se întâmplă aici e doar anecdotă locală. Eu văd evoluția acestor fenomene într-un context internațional, nu local. Ceea ce se întâmplă aici este secundar ca importanță. Procesele au loc întotdeauna pe plan mondial. Și asta nu e o dorință, ci un fapt.

Z.R.: *Da, dar, dacă vrem să ne ameliorăm condiția, va trebui să facem anumiți pași ca să fim luați în serios în Occident***.**

H.H.S.: Este doar parțial adevărat, pentru că, dacă vor ceva, se vor impune și în relația cu noi. Nu există scăpare. Evident, ne putem juca cu legi care să fie pe placul Occidentului, dar capitalul occidental va intra la noi când dorește. Va trebui să ne supunem capitalului ori vom muri de foame. Occidentul va pune mâna pe regiune exact în momentul în care va dori s-o facă. De ce nu o face chiar acum? Pentru că încă nu s-a hotărât cine și cum! Rușii sunt mai puternici, politic vorbind, însă economic pot fi comparați cu Germania sau Franța? Nici vorbă! Franța a cunoscut o dezvoltare pe plan tehnologic despre care puțini știu. Saltul este recunoscut și de I.B.M., care își va muta secțiile de conceptualizare și creație în Franța. Începe să ajungă din urmă țări ca America și Japonia. Am adunat multe materiale în acest sens. Opinia publică trebuie să afle aceste lucruri, pentru că noi am rămas cu ideea că Franța a fost ocupată de nemți în cel de-al Doilea Război Mondial, dar s-au împăcat. Franța s-a dezvoltat enorm în domeniul informaticii și este un lider european, alături de Germania; este o țară cu potențial economic uriaș. Așadar, întrebarea este cine va pune mâna pe Europa de Est. Acela care va avea oportunitatea s-o facă, o va face. Vrei, nu vrei, îți permite Constituția sau nu, aceste lucruri nu au nicio importanță. Este ridicolă toată tevatura asta din țară în chestiunea Legii fondului funciar, despre cum să dea pământul înapoi țăranilor. Nu e caraghioasă toată treaba, când știm că doar 2% din populația activă din Statele Unite lucrează în agricultură? Dar acest număr de producători îi salvează de la foamete inclusiv pe ruși. Și noi distribuim pământ țăranilor! Țărănimea a fost pur și simplu dezintegrată.

Z.R.: *Și ce ați recomanda?*

H.H.S.: Nici eu nu aș fi făcut altfel, dată fiind situația asta mizerabilă în care ne aflăm. Aș fi dat de lucru oamenilor, dar nu m-aș fi lăudat cu ingeniozitatea și justețea soluției. Țărănimea și gospodăria rurală vor dispărea. Acest tip de producție nu poate hrăni o țară. Legea dorește salvarea unei clase muribunde, pe care eu personal o iubesc foarte mult, mult mai mult decât pe românii de la oraș. Dar această țărănime nu mai există...

Z.R.: *Întorcându-ne la firul inițial al conversației, v-aș întreba care sunt șansele dezamorsării tensiunilor etnice și ce șanse au eforturile de soluționare?*

H.H.S.: Problema nu poate fi soluționată în momentul de față. După cum nici problema țărănimii nu va fi soluționată. E ca o boală contagioasă: orice ai face, vindecarea vine după ce boala și-a epuizat cursul. Naționalismul de stat nu este caracteristic statelor moderne din zilele noastre. Problemele nu se pun așa nici în Statele Unite, nici în Franța, deși primul stat are de gestionat o minoritate spaniolă foarte numeroasă, iar al doilea se confruntă cu o prezență musulmană semnificativă. Care este situația la noi? În Transilvania, avem o populație considerabilă de maghiari, populație care consideră Transilvania pământul ei natal, la fel ca românii din regiune. Situația e clară. Dar să vedem ce ne spune Iorga, pentru că vorbele lui au gravitate și greutate. El poate să o spună, că nimeni nu va putea vreodată să-l suspecteze de trădare, lipsă de patriotism. Poate să spună – pe bună dreptate – că maghiarii consideră Transilvania patria lor, pentru că Transilvania este spațiul în care a supraviețuit statul maghiar după bătălia de la Mohács. Ce trebuie făcut ca oamenii să trăiască normal într-o patrie care este comună, la urma urmei? Cum se poate pune capăt situației mizerabile în care ne aflăm? E dificil să găsești o soluție, pentru că naționalismul este și o moștenire psihologică. Intoleranța este reciprocă. Cred că formele de conviețuire socială de azi nu favorizează eradicarea șovinismului, și ele vor fi înlocuite cu alte forme noi, aflate în devenire în prezent. În același timp, va trebui să dispară și generațiile educate în spiritul xenofobiei.

Z.R.: *Dar, domnule profesor, eu nu văd naționalism conflictual nici la maghiari, nici la români. Nu spun că nu există prejudecăți, dar ele nu conduc la o stare conflictuală permanentă. Însă văd că naționalismul e mai intens și mai frecvent în rândul intelectualilor medii și al funcționarilor.*

H.H.S.: Așa este, la fel și în rândul politicienilor, la care se poate observa de departe mediocritate, chiar prostie. Cred că nu în rândul țărănimii trebuie căutată sursa conflictului!

Z.R.: *Adică există conflict doar dacă este provocat?*

H.H.S.: Da, conflictul este generat cu bună știință, intenționat. Din păcate, așa sunt oamenii și mă îndoiesc că ar putea fi schimbați, trebuie să se aștepte trecerea lor.

Z.R.: *Oamenii mai raționali se întreabă, mirați, oare de ce nu văd naționaliștii cât de lipsit de perspectivă e comportamentul, atitudinea lor.*

H.H.S.: Naționalistul nu gândește! Nu trebuie decât să ascultați reportajele transmise de la Parlament și să fiți atenți la limbajul, frazele enunțate de vorbitori: nici măcar să vorbească nu au învățat. Nu există azi politicieni de nivel european! Există azi, în România, politicieni de talia lui Titulescu, Tache Ionescu, Gafencu? Dar nu avem nici istorici de talia lui Iorga! Am ajuns la un nivel foarte scăzut. Conducerea comunistă a nivelat, estompat totul, iar guvernul nepricepuților a lăsat urme adânci. Decalajul creat e foarte greu de surmontat. Lecturile nu sunt de ajuns pentru organizarea economiei, pentru diplomație. Este nevoie de experiență, care trebuie acumulată în timp. Ultimii patruzeci de ani ne-au trimis înapoi în balcanismul cel mai întunecat, nu-i de mirare că și opinia publică e atât de înapoiată, și nu doar ea. Dar, repet, toate acestea nu explică evoluțiile esențiale. Toate schimbările semnificative trebuie interpretate în context internațional. Începând cu Unirea din 1859, trecând prin Marea Unire, până la evenimentele din decembrie 1989, toate trebuie privite într-un context mai larg. Cine nu vede că evenimentele din decembrie fac parte din mișcările pe axa Berlin-Sofia, suferă de miopie avansată. Cred că este rezultatul negocierilor dintre marile puteri. De ce, în ce condiții au avut loc aceste negocieri și ce conțin ele, sunt întrebări la care va trebui să căutăm răspunsuri. Dar toate acestea constituie o altă problemă. Așadar, procesul a fost inițiat de o anumită situație, un context internațional, și nu poate fi interpretat decât în acest context. Problema nu poate fi analizată pe plan local, ci doar pe plan internațional.

Z.R.: *Oare această concepție nu contrazice practica sociologică monografică, asumată timp de mai bine de șaizeci de ani, dat fiind că, în tot acest timp, ați cercetat viața societăților locale?*

H.H.S.: A fost o întreprindere corectă la vremea ei, însă Școala lui Gusti nu a dat rezultatele scontate, pentru că a fost distrusă. Școala lui Gusti a fost o mișcare onestă, însă i-a fost imposibil să funcționeze în conjunctura internațională dată. De altfel, în problema cercetării societăților locale, nu trebui să uităm să plasăm rezultatele Școlii în contextul istoriei universale. Iorga spunea la fel. Eu am fost de părere că istoria societății românești poate fi înțeleasă din perspectiva lui Gherea. Adică facem parte din procesul care poate fi numit penetrarea capitalismului în țările slab dezvoltate. Capitalismul a intrat aici și a produs anumite efecte. A fost și a rămas procesul dominant. Sociologul putea urmări și descrie particularitățile anecdotice locale. Sunt detalii interesante și demne de cercetat. Azi, însă, trebuie să vedem dacă cercetătorul era conștient că se apleacă asupra unei manifestări locale, parte a unui proces mai larg. Merită reevaluat, azi, cum apărea această determinare în conștiința gânditorilor vremii. Dar trebuie să fim conștienți că aceste studii nu au niciun efect asupra evoluțiilor viitoare. Istoria nu a fost făcută de personalitățile noastre, ci de contextul internațional. Evident, e neplăcut să recunoaștem aceste lucruri. În perioada interbelică, liberalii au lansat sloganul „Prin noi înșine!", dar mă întreb cine a condus economia României ani de zile după împrumuturile contractate, dacă nu profesorul Rist din Franța? Nu ne face plăcere să vorbim despre faptul că Guvernul francez a numit un guvernator economic pentru România. El a condus Banca Națională și totul mergea cum vroia el. Practic, am fost conduși de capitalul francez: am avut politicieni de anvergură, am studiat cu interes procesele societăților locale, dar eram conștienți de factorii externi și interni și efectele lor asupra noastră.

Z.R.: *Azi, unii experți cred că am intrat în sfera de interes economic a Germaniei.*

H.H.S.: Și eu cred la fel.

Z.R.: *Dar nu e totuna cum se comportă o țară și ce imagine transmite altora prin comportamentul ei!*

H.H.S.: Evident că nu este indiferent! De aceea am fi avut nevoie de conducători mai inteligenți, care să nu comită greșeli imense, care – nu le mai enumăr, că oricum sunt arhicunoscute – au subminat credibilitatea țării. Dar, este o chestiune de noroc, pentru că recunosc că niciun om potrivit pentru gestionarea noilor condiții nu avea unde și când să acumuleze experiență. Imaginea formată, deși ar fi bine să fie îmbunătățită, nu are prea mare relevanță, pentru că, în contextul luptei dintre marile puteri, calea urmată de țările din blocul est-european este determinată din exterior.

Z.R.: *Dacă acceptăm că evoluția Europei de Est este determinată de factori externi, atunci putem spune și că „devenirea europeană" este, la fel, determinată de contextul internațional.*

H.H.S.: Eu am senzația că procesul depinde de lupta dintre cele două mari puteri. Moscova ține cu îndârjire și disperare la statutul său de imperiu și nu va renunța benevol la vechile sale obiective geo-strategice. Dar statutul Dunării este o problemă importantă pentru Europa. Este un curs de apă european, o axă de circulație importantă în regiune și poate contribui la crearea unei Europe unite. De aceea s-au luptat pentru dominația râului! În Comisia Dunării au intrat și țări care, din punct de vedere geografic, nu aveau nicio legătură cu Dunărea, dar interesele

comune cu celelalte țări au justificat și chiar impus participarea lor în Comisie. La vremea respectivă, Delta Dunării era însemnată și era important și cine are controlul asupra ei. După Războiul din Crimeea, rușii au fost înlăturați de acolo, pentru a asigura controlul Comisiei Dunării asupra râului. Mai târziu, rușii s-au străduit să pună mâna pe cel puțin unul din brațele Dunării. Și au reușit.

Z.R.: *Credeți că, date fiind căile de comunicații din prezent, navigarea pe Dunăre rămâne în continuare de importanță strategică?*

H.H.S.: Eu cred că da, navigarea pe Dunăre rămâne importantă. Mai mult, importanța ei va crește dacă se realizează canalul care o va lega de Rin. Astfel se va face legătura între Marea Neagră și Marea Nordului. Dunărea – cum a spus Iorga – este o constantă istorică. Nu poate fi neglijată. Nu trebuie să uităm nici experimentele, proiectele legate de bazinul Dunării de la începutul secolului. Mulți gânditori austrieci au crezut în posibilitatea unei confederații dunărene, care, începând cu Austria, ar fi cuprins toate țările dunărene. În locul dualismului, s-ar fi bazat pe o confederație formată din Austria, Cehia, Slovacia, Ungaria, Croația, Serbia, România, Bulgaria. S-au gândit la o veritabilă confederație dunăreană.

Z.R.: *Nu era o idee atrăgătoare.*

H.H.S.: Nu, pentru că disoluția Monarhiei Austro-ungare nu a avut loc în condiții de normalitate, ci ca urmare a războiului; a fost, așadar, violentă. Imperiul se fragmentează, se rupe în mici state-națiune. La o privire obiectivă, Imperiul a reprezentat o formă de conviețuire internațională, din care putem trage niște învățăminte utile pentru noi. Dacă ar depinde de mine, aș republica studiile lui Gusti pe această temă, publicate, la vremea lor, în *Affaires Danubienes*, și aș republica negreșit studiile lui Aurel Popovici. El era în relații foarte bune cu moștenitorul tronului și împreună au elaborat planul unei confederații dunărene, al unei alianțe statale multinaționale. Casa de Habsburg urma să conducă confederația, dar românii, maghiarii, sârbii, slovacii etc. ar fi fost membri egali. Moștenitorul tronului a fost asasinat și ideea de confederație dunăreană a fost spulberată. S-a întâmplat ce știm că s-a întâmplat. Eu îmi amintesc – aveam nouăsprezece ani la vremea respectivă – de discuțiile purtate de Grigorovici, deputat vienez, mai apoi bucureștean, și de Eugen Elrich, cercetător de renume mondial în domeniul sociologiei dreptului. Nu deplângeau Imperiul dinastic, ci faptul că nu a fost schimbat cu o confederație de sorginte social-democrată, cu centrul la Viena. Ei credeau că o confederație de acest gen s-ar fi constituit într-o forță economică și culturală de excepție, iar, pe de altă parte, ar fi oferit o soluție multinațională acceptabilă pentru toți. Și de ce ar fi fost acceptabilă? Pentru că Austria nu urmărea germanizarea, nu ținea la supremația elementului german. Nici nu-și putea dori așa ceva, pentru că ponderea germanilor era nesemnificativă în cadrul Imperiului. Însă statul acumulase o experiență uriașă în administrația instituțiilor statului. Cunoșteau toate tehnicile de organizare și administrare și aveau o politică culturală acceptabilă pentru toți și acceptată de toți. Să vă dau un singur exemplu. Ce au făcut după ocuparea Bucovinei? Au restaurat cetățile lui Ștefan cel Mare și mai multe biserici, au transferat averi colosale Bisericii Ortodoxe din zonă, au sprijinit activitățile culturale ale românilor, alături de ale altora, bineînțeles. Academia Română putea fără opreliști să-și aleagă printre membri cercetători din Bucovina. Dar la fel era și în alte regiuni.

Z.R.: *Știința s-a dezvoltat nestingherită în Polonia, aflată sub dominație austriacă.*

H.H.S.: Așa este! Așadar, n-au fost opresivi; dimpotrivă, au fost toleranți din acest punct de vedere. Fiecare își dezvolta cultura după bunul plac.

Z.R.: *Pare că o propunere de acest gen nu ar avea nicio șansă în prezent.*

H.H.S.: Deocamdată. Dar mă întreb dacă ne este permis să respingem din start posibilitatea unei evoluții similare. În urmă cu patruzeci de ani, cine s-ar fi gândit la rezultatele de azi ale integrării Europei Occidentale? Sunt convins că organizarea unei Europe comune se va afla inevitabil pe ordinea de zi, pentru că cred că este imposibil să se mențină fragmentarea pe termen lung. Se va crea o formulă acceptabilă pentru toate națiunile. Și va trebui să fie acceptabilă nu doar pentru europeni, ci și pentru sistemul mondial. Este foarte interesantă toată această situație, iar generația ta va vedea evoluții incitante. A fost demarat un joc de anvergură, care poate fi și catastrofal, până la urmă. Vom vedea, mai bine zis, veți vedea, pentru că eu nu mai apuc.

Z.R.: *Poate că generația mea, aflată la vârsta de patruzeci și ceva de ani, va trăi mutații cu adevărat importante.*

H.H.S.: Cu siguranță, pentru că procesul s-a accelerat. Nu s-a mai întâmplat așa ceva în istoria lumii. În trecut, evenimentele care prefigurau schimbări majore aveau loc o dată la o sută de ani, iar acum, evenimente importante survin aproape la fiecare deceniu.

Z.R.: *Ceea ce ar trebui să inducă schimbări radicale și în perspectiva științifică, și în gândirea sociologică!*

H.H.S.: Da, pentru că, în lumea ce urmează să vină, oamenii nu se vor ocupa de lucrurile de care suntem noi preocupați. Concurența va fi uriașă.

Z.R.: *Și nu neapărat între state, ci mai degrabă între oameni. Firmele multinaționale nu se uită la naționalitate, nu se uită, de exemplu, de unde vine inventatorul, ci la valoarea invenției.*

H.H.S.: Fără îndoială! Iar nu ne rămâne decât constatăm cu amărăciune că, la noi, se dorește automat resuscitarea vechilor instituții. E ca și cum s-ar dori reintroducerea tracțiunii cu boi. Și toate astea în epoca informaticii și

electronicii!

Z.R.: *Mulți susțin că perioada asta seamănă cu perioada de după Primul Război Mondial, pentru că și atunci s-a creat un vid de putere ca urmare a destrămării unui imperiu, chiar dacă locul imperiului a fost luat de state-națiune.*

H.H.S.: Asemănarea constă doar în faptul că Uniunea Sovietică se dezintegrează, dar situația de azi este net diferită, pentru că acum naționalismul nu are viitor. Viitorul este internațional; firește, nu în accepțiunea stalinistă... Competiția rămâne, chiar se va intensifica, dar nu va angaja mijloace militare, ci financiare și tehnologice.

*

Z.R.: *După publicarea primei părți a dialogului nostru, mai mulți s-au întrebat, mirați, dacă pentru profesorul Stahl cercetarea socială a devenit desuetă, odată ce au fost recunoscute efectele contextului global?*

H.H.S.: Pe baza afirmației că problemele locale nu pot fi înțelese fără analiza relațiilor pe plan global, nu trebuie să se tragă concluzia cum că mi-aș fi pierdut interesul pentru cercetarea problemelor locale. Dar cred, într-adevăr, că partea nu poate fi înțeleasă fără înțelegerea întregului. Datorită sistemelor de comunicare, putem să ne convingem tot mai mult că suntem doar o mică parte din sistemul mondial. Nu putem înțelege nimic din istoria locală fără cunoașterea contextului mondial! Nu putem face istoria literaturii sau istorie socială, dacă nu cunoaștem altceva decât propria noastră literatură sau societatea noastră locală. E adevărat că toți cercetătorii din toate colțurile lumii trebuie să cerceteze propria lor lume, doar așa pot spune ceva original. De ce? Pentru că detaliul este original și irepetabil în raport cu întregul. Dar cercetătorul va observa originalitatea doar dacă are o perspectivă mai largă. Istoria României nu este atât de cunoscută ca a Franței sau a Angliei, însă, cu toate acestea, ea este originală, ca, de altfel, istoria oricărei națiuni. Chiar și în comparație cu vecinii, la noi se întâmplă lucruri care nu se întâmplă în alte locuri... Cel care cercetează cultura trebuie să descopere *problema* ce trebuie studiată în societatea locală. Cel care are o perspectivă mai cuprinzătoare trebuie să aprofundeze realitățile locale și să înțeleagă particularitățile locului. Vorbesc despre particularități date de spațiul și timpul analizei.

Z.R.: *De unde rezultă că perspectiva indigenă nu asigură în mod automat înțelegerea mecanismelor culturale locale.*

H.H.S.: Bineînțeles, particularitățile situației locale pot fi dezvăluite în contrast cu exteriorul. Cercetătorul educat într-un loc anume va considera totul de la sine înțeles, dacă nu are o metodă și dacă nu are habar de funcționarea comunităților. În privința istoriei sociale, pentru că este domeniul cu care mă ocup mai intens, pot spune că România este unică în regiune, pentru că a făcut parte din Imperiul Roman, și nu cel Bizantin. Mai multe valuri de migrație au trecut prin regiune, dar puțini au construit un stat în această zonă. Și, atunci, ce a fost aici? Rămâne un mister. De la secolul al patrulea până la secolul al treisprezecelea. Există așa ceva în Europa? Nu! Istoria societății românești este, așadar, unică, din multe privințe. Dintre multele popoare migratoare, doar cumanii și pecenegii s-au stabilit aici pentru o perioadă mai îndelungată. Nu au format vreun stat nicăieri altundeva în Europa. Deci, marele tablou mondial se compune din multitudinea de societăți și situații locale. Și ele trebuie cunoscute, cercetate. Cine le cercetează? Cei care doresc să le cunoască.

Z.R.: *Ați scos în evidență mecanismele societății locale, în teoria despre orânduirea tributală. Ați urmărit evoluția ei din epoca migrațiilor, dar cred că anumite tehnici proprii sistemului pot fi regăsite și azi; ca atare, pot fi cercetate.*

H.H.S.: Da. Și bine ați făcut că ați amintit de orânduirea tributală, pentru că ea este o altă particularitate a noastră în raport cu toată Europa. Se știe că Imperiul Otoman a supus China, aproape Asia întreagă, și s-au oprit aici, în Europa. Nu s-au extins mai departe, au lansat doar atacuri, ca să prăduiască regiunile aflate mai la vest. La noi, dominația tătară a însemnat doar plata tributului, pentru că tătarii nu s-au amestecat în organizarea socială, religie etc. Pedepsele apăreau doar dacă se întârzia plata tributului. Însă, sistemul de plată a tributului s-a dovedit a fi mai durabil decât dominația tătară, ceea ce a conferit o anumită particularitate Țărilor Române. Așadar, noi nu am avut un sistem feudal, ci unul tributal, moștenit de la cumani și tătari. De ce spun că lucrurile trebuie văzute într-un context mai larg? Pentru că tătarii au adus sistemul tributal din China. Au aplicat, la noi, sistemul contabil preluat de la chinezi. Aș putea spune că, pentru o vreme, am aparținut de Imperiul Chinezesc, ceea ce poate fi interesant pentru un cercetător din țară.

Z.R.: *V-ați început cercetările de istorie socială în cadrul Școlii lui Gusti din București și, după cum știm, aceasta a stimulat sociologia din țară, dar a influențat și cercetarea statistică, asistența socială, învățământul, urbanismul etc. Cum evaluați azi această Școală care, după un timp, s-a transformat într-o veritabilă mișcare?*

H.H.S.: Gusti studiase în Germania. Și-a aprofundat multe dintre studiile făcute, dar s-a gândit că ar trebui să încerce să le aplice la diferite probleme sociale. Dorea să facă o sinteză interdisciplinară. Și a vrut s-o realizeze pornind de la analiza empirică a realității contemporane, și nu de la analiza unei epoci istorice încheiate deja. Pentru el, sociologia nu era filozofia istoriei, cum era pentru maestrul său Bart, ci era o incursiune în societatea contemporană. La început, sociologia avansată de el era statică, pentru că avea o perspectivă statică asupra

fenomenelor decupate spre a fi cercetate, dar acestea s-au schimbat deja în cursul cercetării. Nu-i de mirare că și-a modificat perspectiva sub influența discipolilor, iar, în anii patruzeci, a ajuns la o concepție de antropologie socială, care cuprindea atât dimensiunea socială, cât și cea istorică. Contactul cu societatea românească l-a obligat să-și nuanțeze teoria, dar și să reorienteze cercetările Școlii, în sensul că acestea din urmă se concentrau mult mai mult asupra unei probleme date. Era interesat de probleme fundamentale. Populația rurală din Vechiul Regat trăia în condiții deplorabile. Modul ei de viață era cel caracteristic neoiobăgiei. Această stare de fapt trebuia cercetată, pentru a propune o soluție. Este motivul pentru care Gusti a conectat, a legat știința și cercetarea cu ideea de reformă, cunoașterea cu acțiunea. O altă problemă imensă a vremii a fost generată de dezmembrarea Monarhiei Austro-ungare: la fel ca în toate statele succesoare, a apărut, și la noi, nevoia de a administra și organiza un stat constituit din elemente extrem de diverse. Cum se pot unifica regiuni atât de diverse precum Basarabia, abia ieșită de sub dominația Imperiului Rus, Vechiul Regat, în care Moldova, Muntenia și Oltenia era foarte diferite, și o regiune complet diferită, ea însăși diversă regional, cum era Transilvania? Nemaivorbind de faptul că, atât pentru românii, cât și pentru ungurii din Transilvania, regiunea era patria lor! Cum se poate edifica un stat din acest conglomerat? De aici a pornit ideea de a elabora o sociologie a națiunii. Problema principală, fundamentală, a fiecărei țări din Europa Centrală și de Est, a fost să închege state-națiune din cioburile rămase după spargerea imperiilor. Aceste probleme nu intrau în sfera de interes a sociologilor francezi sau englezi. Erau probleme locale. Este, fără îndoială, meritul lui Gusti și al Școlii lui că a ridicat problema la nivel de cercetare științifică, ceea ce nu s-a întâmplat în statele vecine. Masaryk poate fi, eventual, menționat în această privință, dar nimeni altcineva. Gusti a devenit mare, pentru că a abordat, în termenii obișnuiți pentru contextul epocii, dar într-un mod cu totul original, o felie a realității din societatea românească.

Z.R.: *Ideea dumneavoastră de „social engineering", care se dorea a fi popularizată, ținea de această abordare.*

H.H.S.: Se simte influența lui Gusti aici, dar el nu a folosit niciodată termenul. Pentru el, relația cu obiectul cercetării obiective era o problemă de ordin *moral*, iar elaborarea soluției, precum și aplicarea ei, era numită *politică*. Metoda lui era să creeze echipe interdisciplinare pentru studierea celor mai grave probleme locale. Dar cercetarea nu rămânea la stadiul culegerii faptelor, ci încerca să definească și soluțiile, și mijloacele necesare rezolvării problemelor. Pentru el, acțiunea culturală, în sens larg, oferea posibilitatea de a ieși din impas, din punctul mort în care se ajunsese. Reforma promovată avea obiective culturale. E similar cu *social engineering*, însă el vorbea de *tehnici de acțiune culturală*, la mijlocul anilor treizeci. A vrut să transforme sociologia din știință teoretică într-una practică. Ideea a fost răspândită și de discipolii săi. Pentru noi, politica era, de fapt, practica dezvoltării sociale. Războiul și evenimentele din perioada care a urmat au curmat orice intenție de a elabora aceste practici, și puțini știu că, la sfârșitul anilor cincizeci, a funcționat, pentru o scurtă vreme, un grup de dezvoltare teritorială, format exclusiv din foști discipoli ai lui Gusti, un grup compus nu din studenți, ci din experți în diferite domenii. Grupul urmărea utilizarea la maxim a resurselor umane, naturale, economice etc., de care dispunea o regiune dată. Modul în care s-a abordat dezvoltarea complexă, culturală, demografică, socială, economică și naturală a unei zone era cu totul original, iar munca desfășurată, începând cu cercetarea și trecând prin planurile concrete de investiții, nu a rămas fără rezultat: metoda a fost aplicată de Mihail Cernea, care, între timp, emigrase în America și se angajase la Banca Mondială. A avut mai multe studii de acest gen, iar Banca oferă bani de investiții, dacă se arată că s-a ținut cont de toți factorii relevanți în regiunea preconizată a fi dezvoltată. Noi, în România, n-am continuat munca asta, pentru că Partidul Comunist le știa mai bine. Au ars studiile, tabelele redactate de grupul respectiv. Ingineria socială este practicată nu doar de Banca Mondială, dar și de întreprinderi private din Occident.

Z.R.: *Cum s-ar putea revitaliza această practică și la noi?*

H.H.S.: Ceea ce a făcut școala Gusti nu s-a continuat și nici nu s-a păstrat. Dar ce au făcut francezii? Au angajat profesori invitați din America, au înființat școli și au cooptat nu studenți, ci tineri promițători în domeniul lor: arhitecți, economiști, demografi, experți bancari. Americanul îi pregătea pentru cooperare în spiritul sociologiei. Evident, toate acestea sunt fezabile doar dacă este nevoie și sunt bani pentru asemenea cercetări și planificare. La noi, toate se urnesc și se formează greu, pentru că sociologii încă nu văd aceste probleme. Iar eu ce aș putea să fac, la nouăzeci de ani?

Bibliography

Rostás, Zoltán. *Monografia ca utopie. Convorbiri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* [Monography as Utopia. Interviews with Henri H. Stahl (1985-1987)]. Bucharest: Editura Paideia, 2000.

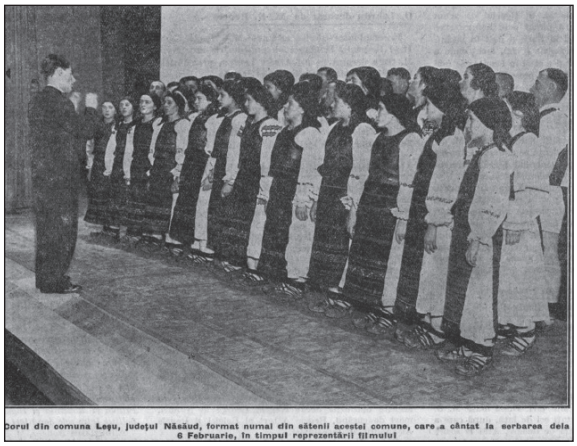
Stahl, Henri H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice"* [Memories and Thoughs from the Old School of 'Sociological Monographs']. Bucharest: Minerva, 1981.

Echipa monografică din Șanț-Năsăud (1936).

Scenă filmată: o nuntă în Șanț-Năsăud (1935).

Corul din comuna Leșu, județul Năsăud, format numai din sătenii acestei comune, care a cântat la serbarea dela 6 Februarie, în timpul reprezentării filmului

O parte din asistența, care a luat parte la frumoasa serbare culturală, ce a avut loc la București, în ziua de 6 Februarie, în sala Cinematografului Aro